

УПРАВЛІННЯ ДОХОДАМИ ТА ВИДАТКАМИ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УМОВАХ РИНКУ INCOME AND CHARGES MANAGEMENT OF HOUSEHOLD UNDER THE MARKET CONDITIONS

Любов ЛІПІЧ,
доктор економічних наук,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки, Луцьк

Lyubov LIPYCH,
Doctor of Economics,
Lesya Ukrainka Eastern European
National University, Lutsk

Сергій МОСТЕНЕЦЬ,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
Луцьк

Sergiy MOSTENETS',
Lesya Ukrainka Eastern European
National University,
Lutsk

Однією з найважливіших проблем, що постали перед українським суспільством в умовах трансформаційних перетворень, є необхідність перегляду та зміни стратегічних підходів щодо взаємодії держави й громадян, адже саме ці відносини визначають ступінь розвитку країни, рівень її демократизації та добробуту. З переходом економіки до ринкових засад господарювання необхідно вирішити проблеми, що стосуються дослідження системи управління доходами і видатками домогосподарств.

Домашні господарства стали об'єктом детального дослідження численних представників економічної та фінансової науки.

Дослідженням проблем економічної поведінки вітчизняних домогосподарств присвячені праці також багатьох українських учених. Водночас невирішеними залишаються питання уточнення функцій та обґрунтування ролі домашніх господарств у сучасних реаліях вітчизняної економіки, а також ті, що стосуються чинної практики формування доходів та їх оптимального використання вітчизняними домогосподарствами в умовах ринку.

Метою статті є висвітлення теоретичних засад системи управління доходами та видатками домогосподарств України та оцінка їх доходів і витрат.

У ринковій економіці важливу роль відіграє управління витратами й доходами домогосподарств, оскільки це дає можливість систематизувати найважливіші аспекти діяльності домогосподарства.

У найзагальнішому вигляді «управляти» означає «спрямовувати хід, перебіг якогось процесу, впливати на розвиток, стан чого-небудь». Енциклопедичні видання термін «управління» трактують як «свідомий цілеспрямований вплив суб'єктів (економічних, соціальних, політичних та ін. відносин) на окремих людей, трудові колективи та більш широкі спільноти, а також на економічні об'єкти з метою досягнення цими суб'єктами цілей і надання стабільності та динамічності розвитку керованим об'єктам» [1].

Таким чином, управління доходами та видатками домогосподарств – це процес управління формуванням і використанням фондів фінансових ресурсів домогосподарств за допомогою специфічних прийомів і методів.

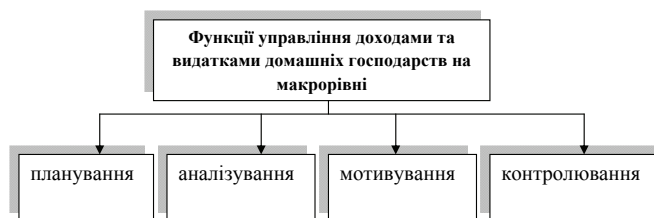
Для домашніх господарств об'єктами управління є сукупні доходи й сукупні витрати (видатки) домогосподарств. Зазначимо, що необхідно чітко розділяти терміни «дохід» і «багатство». І перше, і друге поняття визначають купівельну спроможність домашнього господарства. Однак якщо дохід показує, наскільки зростає купівельна спроможність домашнього господарства за визначений період часу, то багатство визначає обсяг купівельної спроможності на певний фіксований момент. Сукупне багатство домашнього господарства може набувати трьох основних форм: фізичне багатство (до якого належать земля, будинок, квар-

тира, машина, меблі, твори мистецтва, коштовності та інші споживчі блага); фінансове багатство (акції, облигації, кошти на рахунках у банківських установах, готівкові кошти тощо); людський капітал (тобто багатство, зосереджене в самій людині як результат її виховання, освіти і досвіду (так зване набуте благо), а також благо, отримане від природи (талант, пам'ять, реакція, фізична сила тощо).

Суб'єктами управління є члени домашнього господарства, які здійснюють загальне управління його коштами, а також держава в особі відповідних фінансових органів, які опосередковано впливають на процеси формування доходів і здійснення витрат домашніми господарствами.

Основними функціями управління доходами та видатками домашніх господарств на макrorівні є планування, аналізування, мотивування й контролювання поточних доходів і витрат членів домашнього господарства, а також формування їх заощаджень (рис. 1).

Рис. 1. Функції управління доходами та видатками домашніх господарств на макrorівні

Кожна з перелічених функцій реалізується на практиці за допомогою конкретних інструментів.

Так, планування у домогосподарств доцільно здійснювати за допомогою таких інструментів, як стратегічний план реалізації економічних цілей і бюджет домашнього господарства.

Основними інструментами економічного аналізу в сфері управління доходами та видатками домогосподарств можуть бути: визначення коефіцієнта заборгованості та коефіцієнта ліквідності, розрахунок споживчого індексу домогосподарства та його зіставлення з індексом споживчих цін, а також порівняння альтернативних форм отримання

кредитів та укладання договорів страхування, зіставлення найоптимальніших та найприбутковіших варіантів вкладення тимчасово вільних коштів тощо.

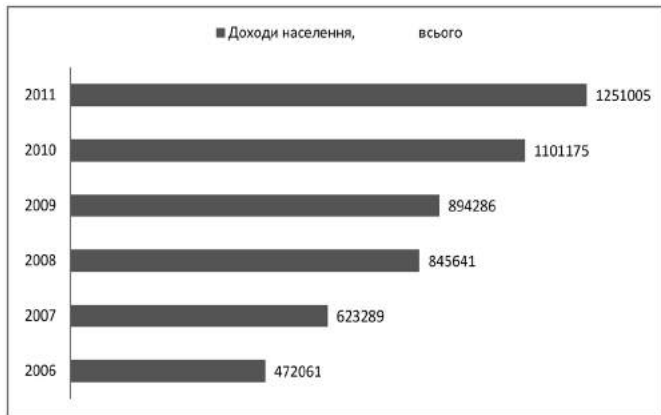
Проведемо комплексний аналіз вітчизняної практики формування доходів та видатків домогосподарств України.

Як видно з даних **табл. 1**, доходи населення поступово збільшувалися із 2006 року. У 2011 вони зросли порівняно з 2010 на 149830 млн. грн. За всіма складовими доходу домогосподарств

У статті досліджено систему доходів та видатків домогосподарств, їх структуру та динаміку. Проведено аналіз сукупних витрат і ресурсів домогосподарств України. Обґрунтовано фактори, що впливають на стан доходів та видатків вітчизняних домогосподарств.

The article investigates the system of income and charges of households, their structure and dynamics. Aggregate charges and resources of Ukrainian households are analysed. The factors, which effect on the income and charges state of national households are grounded.

Рис. 2. Динаміка доходів домогосподарств України за період 2006-2011 років*

*Складено авторами.

Таблиця 1. Динаміка доходів домогосподарств України за період 2006-2011 років, млн. грн. [2]

Рік	Доходи населення, всього	Заробітна плата	Прибуток, змішаний дохід	Доходи від власності, одержані	Соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти
2006	472061	205120	69186	13855	183900
2007	623289	278968	95203	20078	229040
2008	845641	366387	131139	28432	319683
2009	894286	365300	129760	34654	364572
2010	1101175	449553	160025	67856	423741
2011	1251005	521066	198512	68059	463368

Таблиця 2. Динаміка середньомісячних доходів домогосподарств України за 2009-2011 роки, %*

Показники	2009	2010	2011	Зміна 2010/2011
Грошові доходи	87,9	88,5	90,1	1,6
– оплата праці	49,4	47,9	47,9	0
– доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	5,3	5,1	6,2	1,1
– доходи від продажу сільськогосподарської продукції	3,3	2,9	3,4	0,5
– пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою	23,1	26,0	25,9	-0,1
– грошова допомога від родичів, інших осіб та інші грошові доходи	6,8	6,6	6,7	0,1
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель	4,0	4,6	4,8	0,2
Пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, палива	0,5	0,6	0,5	-0,1
Пільги безготівкові на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощо, на оплату послуг транспорту, зв'язку	0,5	0,6	0,5	-0,1
Інші надходження	7,1	5,7	4,1	-1,6
Загальні доходи, грн.	2722,8	2892,0	3377,2	485,2

*Складено авторами.

Таблиця 3. Структура сукупних ресурсів домогосподарств України у 2010-2011 роках (у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство), %*

Показники	2010		2011	
	Міські поселення	Сільська місцевість	Міські поселення	Сільська місцевість
Оплата праці	53,4	54,1	33,7	32,0
Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	5,4	6,8	4,6	4,8
Доходи від продажу сільськогосподарської продукції	0,5	0,5	9,4	10,9
Доходи від продажу особистого і домашнього майна	0,1	0,2	0,1	0,1
Доходи від продажу нерухомості	0,2	0,4	0,1	0,0
Пенсії	22,0	22,0	24,5	24,7
Стипендії	0,9	0,7	0,5	0,4
Допомоги, пільги, субсидії та компенсаційні виплати, надані готівкою	2,3	2,1	3,1	3,4
Грошова допомога від родичів та інших осіб	5,3	5,0	3,8	3,7
Аліменти	0,4	0,4	0,2	0,1
Інші грошові доходи	0,5	0,8	0,5	0,8
Грошові доходи	91,2	93,1	81,8	82,4
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель	1,7	1,7	12,4	12,9
Пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива	0,7	0,6	0,4	0,4
Пільги безготівкові на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощо	0,4	0,3	0,2	0,2
Пільги безготівкові на оплату послуг транспорту, зв'язку	0,2	0,2	0,1	0,0
Грошова оцінка допомоги від родичів та інших осіб продовольчими товарами	1,5	1,4	1,6	1,6
Негрошові доходи	4,5	4,2	14,7	15,1
Всього загальних доходів	95,7	97,3	96,5	97,5
Використання заощаджень, позики, повернені домогосподарству борги	4,3	2,7	3,5	2,5

*Складено авторами.

Україні спостерігається зростання: у 2011 році порівняно з 2010 заробітна плата зросла на 71513 млн. грн., прибуток домогосподарств – на 38487 млн. грн., доходи від власності – на 203 млн. грн., а соціальні допомоги та інші поточні трансферти збільшилися із 423741 млн. грн. до 463368 млн. грн.

Наочне зростання доходів домогосподарств України відображено на **рис. 2**.

У структурі доходів домогосподарств України у 2011 році заробітна плата становили найбільшу частку, а саме 41,6%, друге місце посідали трансферти – 37,0%, змішаний дохід відповідно становив 15,9%, найменша частка у структурі доходів припадала на одержані доходи від власності – 5,5%.

Однак найбільш повну інформацію ми отримуємо з аналізу доходів домогосподарств у розрізі її складових, підрахованих у середніх величинах, а саме у середньому за місяць. У **табл. 2** наведено динаміку сукупних ресурсів домогосподарств у 2009-2011 роках у середньому за місяць.

Аналіз структури сукупних ресурсів міських та сільських домогосподарств суттєво різняться (**табл. 3**).

Так, у 2011 році у структурі сукупних ресурсів міських та сільських домогосподарств доходи від зайнятості становили відповідно 33,7% та 32%. Хоча якщо порівняти доходи від зайнятості з попереднім періодом

2010 року, то спостерігаємо значне їх зменшення: у міських домогосподарствах – на 19,7%, а в сільській місцевості – на 22,1%.

Вагомим ресурсом у структурі доходів домогосподарств є пенсії, у 2011 році їх частка збільшилася порівняно з 2010 як для міських, так і для сільських домогосподарств і становила 24,5% та 24,7%. Досить значним є зменшення у ресурсах домогосподарств частки доходів від підприємницької діяльності. Якщо у 2010 році для міських домогосподарств вона становила 5,4%, то у 2011 році 4,6%. Для сільських домогосподарств даний показник зменшився в 1,4 рази і становив 4,8%. Традиційно високу частку в ресурсах сільського домогосподарства становлять доходи від особистого підсобного господарства, які у 2011 році сформували 10,9% усього їх доходу. Значне збільшення у структурі доходів домогосподарств показали й доходи від власності, які становили для міських домогосподарств 1,4% а для сільських – 1,5%.

Загалом середньомісячні сукупні ресурси одного пересічного домогосподарства у 2011 році становили 2713,96 грн. для міських домогосподарств та 3164,60 грн. для сільських. Порівняння даних показників з аналогічним періодом 2010 року свідчить про зменшення сукупних ресурсів для міських домогосподарств на 435,04 грн., а для сільських домогосподарств – на 419,98 грн.

Інформацію про залежність структури сукупних ресурсів домогосподарств України від основного джерела доходу можна отримати з даних **табл. 4**.

Формування ресурсів домогосподарств різняться за економічними районами України, їх структуру подано в **табл. 5**.

Як свідчать дані табл. 5, найбільша частка у доходах домогосподарств – оплата праці – формується у Центральному районі. Зазначимо, що це зумовлено насамперед вищою заробітною платою населення, яке проживає в цьому регіоні. У Подільському регіоні оплата праці формує доходи 43,8% домогосподарств.

Частка доходів від підприємницької діяльності є найбільшою у Карпатському регіоні – 11,1%, а найменшою у Донецькому регіоні – 3,8%. Зазначимо, що традиційно густонаселені райони із сільськогосподарським населенням, такий, наприклад, як Подільський, має високу частку в доходах від продажу сільськогосподарської продукції, а саме 9,0%. Якщо аналізувати доходи від соціальних трансфертів, то в регіонах склалася вирівнююча ситуація, тобто доходи від пенсій коливаються в межах від 20% у Центральному регіоні до 30,8% у Донецькому.

Отже, аналіз доходів домогосподарств України висвітлив їх нерівномірність формування в окремих регіонах країни. У структурі доходів домогосподарств найбільшу питому вагу займає заробітна плата та соціальні трансферти, які мають тенденцію до зростання. Однак необхідно зазначити, що це зростання зумовлене не економічним зростанням ВВП в Україні, а швидше за все інфляційними чинниками.

Аналіз доходів вітчизняних домогосподарств свідчить про наявність проблемних аспектів їх формування, що визначає доцільність і необхідність:

- розвитку та підтримки малого підприємництва і сімейного бізнесу, оскільки саме приватні підприємці є основою формування середнього класу, наявність якого – одна з умов перспективності розвитку економіки країни та підвищення добробуту громадян;

□ проведення просвітницької та роз'яснювальної роботи серед населення щодо можливих шляхів та інструментів інвестування коштів з метою отримання додаткових джерел доходів;

□ встановлення показників соціальних стандартів, що відповідають реальним потребам життя домогосподарств із метою зняття необхідності для домогосподарства здійснення додаткових витрат для задоволення найнеобхідніших потреб своїх учасників, що відповідно зменшує потенційні можливості домогосподарства у процесах розвитку людського капіталу.

Доходи, отримані членами домашнього господарства в процесі їхньої діяльності, спрямовуються на задоволення різноманітних потреб. Із позиції окремого домогосподарства напрями використання його доходів узагальнено можна звести до таких [4]:

- задоволення поточних споживчих потреб;
- задоволення потреб неспоживчого характеру;
- формування заощаджень.

Використання наявних у домогосподарств ресурсів на певні цілі можливе двома способами: по-перше, шляхом витрачання наявних грошових

Рис. 3. Фактори що впливають на величину витрат домогосподарств*

* Складено авторами.

доходів; по-друге, за рахунок натурального самозабезпечення внаслідок особистої трудової діяльності. Тому витрати домашнього господарства можна охарактеризувати як фактичні витрати грошових і матеріальних ресурсів, які спрямовуються на задоволення поточних потреб домогосподарства та є необхідними для забезпечення його життєдіяльності й розвитку.

На загальну величину витрат домашніх господарств впливає низка факторів, які з огляду на сферу їх виникнення можна поділити на внутрішні й зовнішні. Крім того, у різних країнах світу на величину, структуру й динаміку витрат домашніх господарств суттєво впливають історичні, кліматичні умови, а також умови проживання та стереотипи поведінки населення (**рис. 3**).

Варто зазначити, що у фінансовій практиці України є суттєві відмінності в структурі грошових витрат населення, визначеній за даними балансу доходів і витрат та за матеріалами вибіркового обстеження умов життя домогосподарства, що, безумовно, суттєво знижує репрезентативність цих матеріалів.

Згідно з визначенням, яке подане Державною службою статистики у «Статистичному щорічнику України», витрати та заощадження населення включають:

- витрати на придбання товарів та послуг;
- сплачені доходи від власності;
- поточні податки на доходи, майно, інші сплачені поточні трансферти;
- нагромадження основного капіталу та матеріальних оборотних коштів;
- приріст фінансових активів у вигляді заощаджень.

Департамент обстежень домогосподарств Державної служби статистики України у збірнику «Витрати і ресурси домогосподарств України» визначає витрати як «суму платежів домогосподарства за товари і послуги, отримані у звітному періоді, а також суму коштів, направлених ними на купівлю акцій, сертифікатів, валюти, нерухомості, будівництва, капітальний та поточний ремонт, допомогу родичам і знайомим, на вклади до банківських установ, на податки та інші внески», усі сукупні витрати поділяють на споживчі та неспоживчі [3].

Динаміку витрат та заощаджень населення наведено в **табл. 6**.

Якщо аналізувати заощадження домогосподарств України, то вони у 2011 році, як було зазначено вище, зменшилися, у структурі заощаджень населення також відбулися значні зміни. Як свідчать дані табл. 6, нагромадження нефінансових активів значно зменшились порівняно з 2010 роком. Зазначимо, що цей показник досягнув свого максимуму у 2011, саме тоді він становив 142289 млн. грн. Такі цифри свідчать про те, що кризові явища в економіці ще не подолані, і, на нашу думку, вони дедалі поглиблюються.

Здійснимо аналіз витрат домогосподарств, використовуючи інформацію з фінансового збірника «Витрати і ресурси домогосподарств України», адже саме це видання подає розгорнуту картину про величину витрат.

Таблиця 4. Структура сукупних ресурсів домогосподарства України у 2011 році залежно від основного джерела доходу домогосподарства, % [3]

Показники	Всі домогосподарства	у тому числі за основним джерелом доходу домогосподарства			
		оплата праці	дохід від підприємницької діяльності	дохід від самостійної трудової діяльності	трансферти, доходи від власності тощо
Оплата праці	47,9	74,7	11,4	15,4	14,7
Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	6,2	0,9	77,3	35,0	0,8
Доходи від продажу сільськогосподарської продукції	3,4	1,2	1,0	16,5	2,6
Доходи від продажу особистого і домашнього майна	0,1	0,2	0,0	0,1	0,1
Доходи від продажу нерухомості	0,3	0,1	0,0	1,4	0,3
Доходи від власності (дивіденди від акцій та інших цінних паперів, відсотки по вкладах, доходи від здачі внайм нерухомості тощо)	0,6	0,3	0,2	1,1	0,9
Пенсії	22,8	8,4	2,8	9,6	54,2
Стипендії	0,6	0,5	0,2	0,6	0,9
Допомоги, пільги, субсидії та компенсаційні виплати, надані готівкою	2,5	1,8	1,3	2,4	3,8
Грошова допомога від родичів та інших осіб	4,6	3,3	1,9	2,7	7,8
Аліменти	0,3	0,3	0,4	0,1	0,3
Інші грошові доходи	0,8	0,6	0,2	0,6	1,3
Грошові доходи	90,1	92,3	96,7	85,5	87,7
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель	4,8	3,1	1,0	9,6	6,3
Пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива	0,5	0,2	0,1	0,2	1,2
Пільги безготівкові на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощо	0,3	0,3	0,1	0,1	0,3
Пільги безготівкові на оплату послуг транспорту, зв'язку	0,2	0,1	0,0	0,0	0,3
Грошова оцінка допомоги від родичів та інших осіб продовольчими товарами	1,5	1,3	1,1	1,3	1,8
Негрошові доходи	7,3	5,0	2,3	11,2	9,9
Всього загальних доходів	97,4	97,3	99,0	96,7	97,6
Використання заощаджень, позики, повернені домогосподарству борги	2,6	2,7	1,0	3,3	2,4
Всього сукупних ресурсів	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Таблиця 5. Структура грошових доходів домогосподарств за економічними районами України у 2011 році [3]

Показники	у тому числі за економічними районами								
	Всі домогосподарства	Східний	Донецький	Придніпровський	Причорноморський	Подільський	Центральний	Карпатський	Поліський
Оплата праці	53,0	54,0	54,4	54,1	54,9	43,8	60,4	47,8	44,9
Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	6,8	6,4	3,8	6,0	8,2	6,0	7,7	11,1	5,6
Доходи від продажу сільськогосподарської продукції	3,8	4,1	1,4	4,1	3,7	9,0	1,9	2,9	8,1
Доходи від продажу особистого і домашнього майна	3,8	4,1	1,4	4,1	3,7	9,0	1,9	2,9	8,1
Доходи від продажу нерухомості	0,2	0,1	0,1	0,2	0,5	0,0	0,0	0,0	0,1
Доходи від власності	0,4	0,0	0,9	0,1	0,1	0,0	1,1	0,0	0,0
Пенсії	25,3	26,1	30,8	25,6	22,3	27,2	20,0	24,3	28,8
Стипендії	0,7	0,9	0,5	0,7	0,5	1,1	0,6	0,8	0,9
Допомоги, пільги, субсидії та компенсаційні виплати, надані готівкою	2,8	2,4	2,0	2,5	2,3	3,2	2,1	4,3	5,4
Грошова допомога від родичів та інших осіб	5,1	4,1	4,2	4,2	5,3	7,5	4,8	7,7	4,6
Аліменти	0,3	0,3	0,5	0,4	0,4	0,2	0,1	0,1	0,3
Інші грошові доходи	0,9	0,9	1,1	1,1	0,7	0,9	0,6	0,9	0,9

Споживчі витрати – це грошові витрати домогосподарства на купівлю продуктів харчування, алкогольних і тютюнових виробів, непродовольчих товарів, а також на оплату особистих послуг. Включаються всі витрати домогосподарств на цілі незалежно від місця їх здійснення (у торговельній мережі, зі складу підприємства, організації, на ринку чи у окремих громадян) [3].

Як видно з даних **табл. 7**, сукупні споживчі витрати домогосподарств протягом 2009-2011 року зросли в 1,2 раза. Необхідно зазначити, що їх частка в структурі сукупних витрат протягом двох останніх років (2010-2011) мала тенденцію до зростання, хоча, наприклад, у 2009 році вони навпаки знижувались. У міських домогосподарствах частка споживчих витрат є дещо більшою, ніж у сільських (у 2011 році 91% та 87,4%), що пов'язано

Таблиця 6. Динаміка витрат і заощаджень домогосподарств України у 2006-2011 роках, млн. грн. [2]

Роки	Витрати та заощадження населення, всього	Придбання товарів та послуг	Доходи від власності, сплачені	Поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти	Нагромадження нефінансових активів	Приріст фінансових активів	Заощадження	Витрати
2006	472061	385681	8374	33803	37044	7159	44203	427858
2007	623289	509533	16924	49053	37840	9939	47779	575510
2008	845641	695618	30406	67606	22496	29515	52011	793630
2009	894286	709025	37831	67053	69884	10493	80377	813909
2010	1101175	838213	28844	72251	142289	19578	161867	939308
2011	1251005	1024249	29053	83778	83069	30856	113925	1137080

Таблиця 7. Обсяг і частка споживчих витрат домогосподарств України у 2009-2011 роках*

Показники	2009		2010		2011	
	грн.	% до сукупних витрат	грн.	% до сукупних витрат	грн.	% до сукупних витрат
Усі домогосподарства	2233,33	86,2	2417,14	87,8	2765,73	90,0
З них						
У міських поселеннях	2401,64	87,3	2564,33	88,0	2921,12	91,0
У сільських поселеннях	1858,95	83,2	2086,55	87,1	2417,65	87,4

*Складено авторами.

Таблиця 8. Структура споживчих витрат домогосподарств України у 2010-2011 роках (у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство)*

Показники	Сукупні витрати					
	Усі домогосподарства		У тому числі, які проживають			
			у міських поселеннях		у сільській місцевості	
	2010	2011	2010	2011	2010	2011
Усього витрат, грн.	2754,08	3072,72	1393,40	1601,57	1341,94	1551,43
Споживчі витрати, %	87,8	90,0	88,0	91,0	87,1	87,4
У тому числі:						
продукти харчування та безалкогольні напої	57,0	57,4	47,8	49,9	56,0	56,1
Алкогольні напої	1,7	1,7	1,6	1,7	1,3	1,1
Тютюнові вироби	2,0	2,1	1,7	1,9	1,6	1,8
Одяг і взуття	6,3	6,7	5,5	6,0	5,9	6,2
Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	10,6	10,3	10,1	10,0	7,4	7,4
Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	2,6	2,6	2,3	2,3	2,2	2,4
Охорона здоров'я	3,6	3,5	3,1	3,2	3,1	3,0
Транспорт	4,4	4,1	4,1	4,0	3,1	2,9
Зв'язок	2,9	3,0	2,8	3,0	1,7	1,8
Відпочинок і культура	2,0	2,0	2,1	2,2	0,8	0,8
Освіта	1,5	1,4	1,5	1,5	0,8	0,9
Ресторани та готелі	2,8	2,6	2,9	2,8	1,3	1,2
Різні товари та послуги	2,6	2,6	2,5	2,5	1,9	1,8

*Складено авторами.

насамперед з більшою часткою комунальних платежів та витрат на зв'язок, освіту, відпочинок і культуру порівняно із сільськими домогосподарствами.

Привертає увагу і той факт, що частка витрат на освіту, відпочинок, культуру, а також ресторани й готелі більш ніж у два рази є меншою у сільських домогосподарствах, ніж у міських, що свідчить про обмеженість доступу сільського населення до здобуття належної освіти, а також про неможливість масового відвідування культурно-відпочинкових заходів жителів сільської місцевості.

Аналіз структури споживчих витрат домашніх господарств у динаміці свідчить про те, що частка витрат на харчування зросла у 2011 році на 0,4%. Причому збільшення відбулося як для міських домогосподарств, так і для сільських (відповідно на 2,1% та 0,1%). У структурі споживчих витрат у 2011 році порівняно з 2010 зменшились витрати на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива на 0,3%, на охорону здоров'я – на 0,1%, на транспорт – на 0,3%, на освіту – на 0,1, витрати на ресторани готелі – на 0,2% Витрати на придбання непродовольчих товарів та оплату послуг коливаються залежно від соціально-економічної ситуації в країні та стану платоспроможного попиту населення. Структуру споживчих витрат наведено в **табл. 8**.

Зазначимо, що тенденція до збільшення витрат домогосподарств на харчування є досить небезпечною для нашої країни. Так, згідно з класифікацією ООН, якщо 60% витрат сімейного бюджету йде на харчування, то це означає, що члени домогосподарства проживають у злиденності. У 2011 році цей показник становив 57,4%. Для порівняння: у США цей показник досягає 20%, у країнах Західної Європи – в середньому 25%, а в країнах, що розвиваються, – майже 60% [4].

У сільських домогосподарствах витрати на харчування є *більшими, ніж у міських, однак, як бачимо з табл. 8, у 2011 році вони були майже однаковими (56% та 56,1%)*. Це можна пояснити зарахуванням до сукупних витрат вартості спожитих домашніми господарствами продовольчих товарів, отриманих з особистих підсобних господарств та в порядку самозаготівель, які більші в сільській місцевості, ніж у міській. До того ж частка інших видів споживчих витрат у сільських домогосподарствах значно менша порівняно зі споживчими витратами міських домогосподарств.

Цікавим є й те, що в домогосподарствах, де основним джерелом доходу є оплата праці або соціальні трансферти, споживчі витрати становлять близько **87%** усіх сукупних витрат, а в домогосподарствах, де основним джерелом доходу є доходи від підприємницької діяльності, — лише **68,5%** усіх витрат.

Таблиця 9. **Обсяг і частка споживчих витрат домогосподарств України у 2010-2011 роках (у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство)***

Регіон	2010		2011	
	грн.	% до сукупних витрат	грн.	% до сукупних витрат
Усі домогосподарства	2233,33	86,2	2765,73	90,0
Автономна Республіка Крим	2200,49	91,1	2660,16	91,5
Вінницька обл.	2181,03	81,3	2564,91	89,6
Волинська обл.	2021,30	88,8	2733,50	93,5
Дніпропетровська обл.	2079,46	82,5	2530,08	90,5
Донецька обл.	2281,52	89,7	2731,94	89,9
Житомирська обл.	2024,31	81,4	2523,99	90,4
Закарпатська обл.	2633,37	83,1	3147,07	90,6
Запорізька обл.	2057,34	85,4	2642,98	87,3
Івано-Франківська обл.	2483,51	80,8	2993,83	92,8
Київська обл.	2343,96	84,3	2762,12	89,7
Кіровоградська обл.	1593,63	83,8	2067,93	88,8
Луганська обл.	1957,93	84,2	2557,32	88,4
Львівська обл.	2355,75	89,3	2991,22	94,9
Миколаївська обл.	2324,52	80,1	2957,79	89,8
Одеська обл.	2186,42	93,5	2927,94	90,9
Полтавська обл.	1927,24	88,8	2434,45	88,3
Рівненська обл.	2192,87	90,5	2746,13	92,0
Сумська обл.	1915,30	83,4	2482,13	87,1
Тернопільська обл.	2164,46	90,6	2610,30	90,9
Харківська обл.	2268,86	89,3	2689,70	93,0
Херсонська обл.	1940,22	86,4	2397,91	91,8
Хмельницька обл.	1983,05	82,1	2518,74	84,8
Черкаська обл.	2164,00	83,1	2957,61	88,9
Чернівецька обл.	2091,80	82,9	2713,64	87,5
Чернігівська обл.	1919,17	82,1	2534,89	85,3
м. Київ	3486,62	88,0	3983,90	88,7
м. Севастополь	2930,09	93,2	3699,12	94,7

*Складено авторами.

 Таблиця 10. **Структура споживчих витрат домогосподарств України у 2011 році за економічними районами (в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство) [3]**

Показники	Всі домогосподарства	У тому числі за економічними районами							
		Східний	Донецький	Придніпровський	Причорноморський	Подільський	Центральний	Карпатський	Поліський
Продукти харчування та безалкогольні напої	1586,09	1474,88	1559,80	1357,09	1610,70	1552,83	1776,39	1721,46	1683,57
Алкогольні напої	46,16	40,74	49,09	42,92	46,08	33,69	57,50	54,65	39,64
Тютюнові вироби	58,06	53,58	72,19	70,60	62,40	43,76	53,20	59,77	33,90
Одяг і взуття	186,12	178,42	151,61	152,59	180,82	189,92	219,73	250,22	184,56
Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	283,57	277,22	295,81	297,35	294,43	227,21	355,17	254,49	224,67
Охорона здоров'я	96,68	84,5	90,33	90,76	79,46	95,80	145,47	97,60	92,38
Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	72,49	76,62	63,59	60,87	87,00	66,54	81,21	79,70	61,37
Транспорт	114,58	104,85	98,57	111,81	118,38	88,11	186,22	121,53	70,65
Зв'язок	82,15	76,04	76,19	79,15	87,37	69,38	118,94	80,83	59,70
Відпочинок і культура	55,65	52,06	54,98	51,38	56,20	40,74	98,23	45,46	35,24
Освіта	39,83	23,48	28,71	30,71	47,64	39,23	73,38	46,04	27,89
Ресторани та готелі	73,02	67,59	57,64	72,44	64,37	53,01	129,18	86,47	45,88
Різні товари та послуги	71,33	61,05	71,84	63,03	77,72	60,42	92,00	78,42	59,88
Споживчі витрати	2765,73	2570,68	2670,35	2480,70	2812,57	2560,64	3386,62	2976,64	2619,33

Частка споживчих витрат домогосподарств у розрізі регіонів України також суттєво коливається у 2011 році: від 84,8% у Хмельницькій області до 94,9% – у Львівській (табл. 9).

Найбільше споживчих витрат у розрахунку на одне домогосподарство у 2011 році здійснили домогосподарства Києва (3983,90 грн. на місяць), найменше – домогосподарства Херсонської області (2397,91 грн., що у 1,3 раза менше порівняно зі споживчими витратами столичних домогосподарств). Загалом обсяг споживчих витрат у розрахунку на одне домогосподарство зріс у 2011 році порівняно з попереднім роком на 532,4 грн. на місяць (або на 23,8%).

Серед восьми економічних районів України найбільшу частку споживчих витрат займають у домогосподарствах Карпатського економічного району (92,4%), а найменшу – в домогосподарствах Подільського (88,3%). Якщо ж аналізувати за статтями споживчих витрат економічні райони України, то, як свідчать дані табл. 10, споживчі витрати були найбільшими в Центральному економічному районі – 1776,39 грн. та Карпатському – 1721,46 грн. в середньому на місяць. Отже, споживчі витрати досить таки різняться за окремими статтями між економічними районами. Наприклад, у структурі споживчих витрат оплата комунальних послуг коливається від 224,67 грн. у Поліському районі до 355,17 грн. – у Центральному.

Таблиця 11. **Обсяг і частка неспоживчих витрат у структурі сукупних витрат домогосподарства України у 2009-2011 роках (у середньому за місяць)***

Показники	2009		2010		2011	
	грн.	% до сукупних витрат	грн.	% до сукупних витрат	грн.	% до сукупних витрат
Усі домогосподарства	357,1	13,8	336,94	12,2	306,99	10,0
З них						
У міських поселеннях	349,03	12,7	348,95	12,0	288,70	9,0
У сільських поселеннях	375,12	16,8	309,94	12,9	347,98	12,6

*Складено авторами.

Домашні господарства здійснюють також витрати неспоживчого характеру, які поділяються на інвестиційні витрати (придбання цінних паперів, валюти, вклади до банківських установ тощо) та інші неспоживчі витрати (грошова допомога родичам, витрати на купівлю будівництва та капітальний ремонт житла, введення особистого підсобного господарства, повернення взятих боргів).

Державний комітет статистики до неспоживчих сукупних витрат домогосподарств зараховує витрати, пов'язані з веденням особистого підсобного господарства (купівля реманенту, насіння, палива), витрати на купівлю нерухомості, допомогу родичам, будівництво та капітальний ремонт житла, на придбання акцій, сертифікатів, валюти, приріст на вклади у банківських установах, сплату аліментів, податків та інших обов'язкових платежів, а також суми використаних заощаджень, позик та повернення домогосподарствам боргів.

Відповідно до даних табл. 11 можемо зробити висновок, що з 2009 року значно зменшились неспоживчі витрати домогосподарств у середньому за місяць. Так, якщо у 2009 їх обсяг становив 357,1 грн., то у 2010 році – 336,94 грн., у 2011 – 306,99 грн. Зменшення цього виду витрат відбулося як для міських домогосподарств, так і для сільських домогосподарств. Однак у міських зниження відбулося поступово – із 349,03 грн. в середньому на місяць у 2009 році до 288,7 грн. у 2011, а в сільських домогосподарствах у 2010 році неспоживчі витрати в середньому за місяць знизились на 65,18 грн. порівняно з 2009 роком, у 2011 порівняно з 2009 – на 27,14 грн., а порівняно з 2010 роком вони зросли на 38,04 грн. Зазначимо, що зменшення неспоживчих витрат може свідчити про зменшення реальних доходів домогосподарств та зниження їхнього добробуту. Серед неспоживчих сукупних витрат домогосподарств у 2011 році збільшили допомогу родичам – із 97,95 грн. до 114,32 грн. у середньому на місяць, збільшили витрати на купівлю цінних паперів, будівництва в середньому на місяць

на 20,37 грн., інші витрати зменшились на 66,69 грн. у середньому на місяць (з 126,27 до 59,58).

Необхідно зазначити, що сукупні витрати домогосподарств у 2011 році збільшились на 318,64 грн. у середньому на місяць, однак їхня структура в регіонах значно коливається. Фінансове спостереження за формуванням витрат домогосподарств дає можливість проаналізувати матеріальний стан населення і виробити напрями забезпечення зростання його доходів.

ВИСНОВКИ

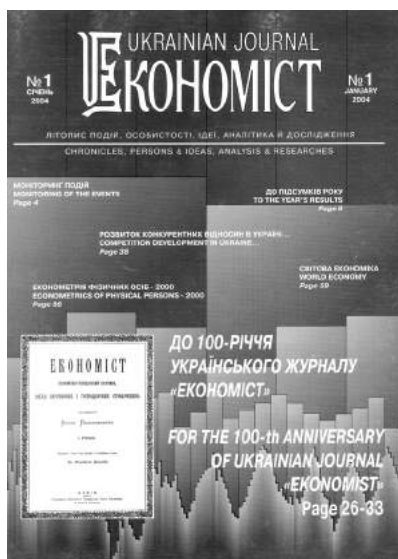
Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що управління доходами та видатками домашніх господарств є надзвичайно важливим і водночас доволі складним та громіздким процесом, який вимагає від членів домогосподарства відповідної компетенції, скрупульозності й значною мірою креативного підходу до вирішення основних господарських завдань.

В Україні практично не сформувалися будь-які досвід чи традиції навчання громадян управлінню особистими доходами та видатками. У сім'ях як первинних осередках, де діти пізнають ази життя, у батьків (які виховувалися переважно за часів суцільного соціалістичного дефіциту) відсутній досвід управління власними доходами та видатками. Подальші наукові дослідження варто продовжити в напрямі поглиблення аналізу сукупних ресурсів та витрат домогосподарств України та обґрунтування доцільності їх оптимізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та СД) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: Перун, 2007. – С. 305.
2. Доходи і витрати населення / Звітність Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57896
3. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2011 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України): стат. зб. – К.: Держкомстат України, 2011. – Ч. 1. – С. 401.
4. Кизима Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку / Т. О. Кизима; [вступне слово С. І. Юрія]. – К.: Знання, 2011. – 431 с.

116 років! 1897 – від ідеї журналу до сьогодні – 2013

109 років! 1904 – 1914 – як щомісячний журнал – 1997 – 2013